

Други балкански рат

Цетиње, 26. јула

Преговори за закључење мира са Бугарском приведени су крају. Уговор о миру већ је и потписан.

Бугарска није упропашћена, чему се сваки могао надати послје очигледне чињенице њеног војничког и политичког слома, али је зато парализована, понижена, постиђена. Свој велики гријех: издајство словенске мисли и забудање ножа у груди најближега брата, платила је сувом штетом, подмирила је љагом стида, који ће непристрасна историја за сва времена ударити на образ њених државника. Њену пропаст, која би била праведна казна за њена недјела, најмање је желио онај исти брат, којег је мучки напала. Бугарску је од уништења спасла она иста Србија, којој су, по мигу словенских душмана, софијски прваци копали јаму; она иста Србија, која је од источних граница „всичко до Моравата“ сва имала да потпадне под власт династије Кобурга, а од запада до Мораве све под скиптар Хабсбурговаца! Мучки нападнути брат, којем помогаше Бог и правда, пружио је руку спасења словенском Кајину. Србија и Црна Гора умјереношћу својих захтјева сачуваше на преговорима у Букурешту Бугарску од коначне пропасти. Не тражимо од Бугара захвалност, али тражимо памет, да увиде једном да су залутали и да су путеви, којима су до сад ходили, били штетни за њих и нас.

Страшан је био овај други балкански рат. У почецима својим одвратан сентименталним душама, у пошљедицама, напротив, правичан, свет, корисан, моралан и у очима свијета најобичније памети. Овај је рат унио правду у нов ред ствари на Балкану. Он је регулисао снаге и поплаву набујалих ријека страсти, лудости величине, уображења сузбио у природна корита да не кваре нове њиве засијане хиљадама заједничких жртава. Кроз њега се дошло до равнотеже међу балканским народима и државама, без које се њихов напредак у садашњим приликама не би дао ни замислити. Али је поменути рат најправичнији по својој казни, коју је досудио Бугарској. Појединци грјешници поправљају се у казненом заводу, државе и народи нападнутог положаја садањег момента. Трагични положај Бугарске, вели поменути лист, који искључује сваку могућност промјене ратне среће, сили нас на мишљење, да ће побјеђени примити све услове мира, које поставе побједитељи, па били ти како му драго тешки. Бугарска наиме нема другог изласка из тог тешког положаја, у којем се нашао након цијелог низа погрешака, што их починише њене вође. Говорећи о нужди, да Бугарска покаже према савезницима што више попустљивости, вели лист, да код тога нема пред очима пошљедњи испуст Турске,

који је дошао сасвијем неочекивано за концерт велевласти. Желећи да своје нелијепоме поступку даде бар какву такву засјену легалности, Порта настоји, да увјери дипломатију и европско јавно мњење, како је она била на такав поступак присиљена од Бугара, који нијесу хтјели, да испуне услове лондонског мировног уговора т. ј. они нијесу хтјели, да поврате Турској територије, са унутарње стране линије Енос-Мидија. Било би врло наивно мишљење, да ће когод озбиљно схватити такве изјаве, а поготово након тога, кад су турске официози јавили службено задивљеној Европи о намјерама отоманске владе, да заузме цијелу Тракију, коју у овај час нико не брани.

Могло би се вјеровати, да ће Турску ипак коначно присилити, да поштује установе уговора, и да поврати Дринопоље Бугарској, макар и на тај начин, да јој се у најбољем случају зајамчи незнатна регулација границе. Може се једино констатовати факат, настаља споменути лист, да кабинети велевласти по старом начину расправљају о питању, како да се уздрже поједине државе од било каквих сепаратних иступа на Балканском полуострву. Такав једнодушни рад најбоља је гаранција, да положај на Ближем Истоку, макар и врло тежак у својој битности, неће ипак дати повода за било какве нове међународне компликације у већем мјерицу, него су досадање.

Уради се једино констатовати факат, настаља споменути лист, да кабинети велевласти по старом начину расправљају о питању, како да се уздрже поједине државе од било каквих сепаратних иступа на Балканском полуострву. Такав једнодушни рад најбоља је гаранција, да положај на Ближем Истоку, макар и врло тежак у својој битности, неће ипак дати повода за било какве нове међународне компликације у већем мјерицу, него су досадање.

Орган белгиске владе „Indépendance Belge“ више Бугарској читаше Србија и Грчка горопадно али потпуно заслужену благодарност због издајства словенске ствари и неправдане тежње за зближење с Аустро-Угарском. Шта је тражила и наша је „Journal de Geneve“ каже: Бугари су на путу да грозно испаштају своју кобну грешку. Тај сурови народ изгледа да је неспособан за трансакцију већ хоће све или ништа.

„Руско Слово“ утврђује, да је положај Бугарске управо очајан. Уз то се бугарска влада не зна да нађе те час се узда у Русију, а час у Аустрију. Али, каже руски лист, данас Бугарској не може помоћи ни Русија, ни Аустрија, него треба да јој помогну сами њени синови, који морају у првом реду бити добри родољуби и свјесни очајног положаја, у којему им се данас налази отаџбина. Бугарска се налази на ивици пропасти и треба спасавати оно што се још може спасти. Бугарска мора закључити мир са бившим савезницима и то по сваку цијену и што брже, па ма како услови мира вријеђали њену сујету и самољубље. Уђу ли савезници и Румунија у Софију, биће још много теже закључити мир. Бугарска ће га и тада морати закључити, али под много тежим приликама. Бугарска — каже „Руско Слово“ — треба да се осјећа срећном, што Србија неће поспе да понизи своју бившу, али вјероломну, савезницу.

Французи против Бугара

Француска штампа грми на Бугаре. „Journal des Débats“ вели: „Бугарска у својој манитости мислила је, да ће бити кадра стати ногом за врат цијелом свијету, па је газила Божје и људске законе. Објест Бугарске била је прешла сваку мјеру; луда жеља да буде Пруска на Балкану доведе је до руба пропасти“. Ни други листови не штеде Бугаре.

Двојака бечка мјера

Биоградска „Самоуправа“ донијела је чланак о бугарском нападају на аустро-угарски консулат у Серезу, којом су приликом Бугари разорили консулатску зграду, а аустроугарског консула и чиновничтво заробили, те их пустили тек уз откуп. „Самоуправа“ истиче, како се извјештај аустро-угарског солунског консула, који је спровео извјештај у Серезу, потпуно подударно са грчким извјештајима, те је према томе потпуно доказано бугарско дивљаштво. Па ипак се у Аустро-Угарској нико због тога не узрујава, као што су званични бечки кругови били тобоже узрујани због надуване узрујаности афере са призренским аустриским консулом Прохаском, којему међутим ниједна власније била повијеђена Шеф пресбирора у Бечу Канија не чује се, као да није ни жив и од Бугарске нико не тражи задо-

вољштине. То је врло значајно. У Бечу се, као што се види, служе двојаком мјером, а тако бечко држање никако не може допринијети бољим односима између Аустро-Угарске и Србије.

Руси против Бугара

Велике руске новине „С. Петербурскија Вједомости“ обарају се свом жестином на Бугаре и на лист „Новоје Времеја“. Бугарској пребацује „С. П. В.“ крајњу незахвалност према Русији која је крвоједну Бугарску васкрсла из мртвих крвљу рођених синова. У низу чланака осуђује лист бугарофила П. Миљкова, што се у „Н. Времеја“ заузима за Бугаре, који оружаном руком нападаше своје савезнике, што се повјерише свом најљућем душману. Уз то „Вједомости“ пребацују службеној Русији, што је Србију и Грчку била бацила у шапе крволочне бугарске аждаје.

Кривица д-ра Данева

Расправе о политичким погрешкама кабинета д-ра Данева на дневном се реду. Неусијех његове политике доиста је велик. Бугарска се налази у положају, у ком је не би могао спасти ни Наполеон. На истоку дигла се Турска, а са сјевера пријети Румуњска, док на западу напредује српска и грчка војска... Др. Даневу припао је тежак надимак министра слома. Пребацује му се, да се није знао споразумјети са Румуњском, да није попустио Грчкој у питању Солуна и да није стекао она дипломатска преимућства, која би Бугарској осигурала успех.

Познати публициста Вико Мантегаца, који се кретао у политичким круговима бугарским, описује ствар с др. Даневом овако: „Колико пута чуо сам, гдје су разни пријатељи Бугарске жалили слијепу њену непопустљивост. У вријеме, кад је требала у погледу потешкоћа парализовати Грчку и Румуњску, интонација је бугарске политике постала још агресивнија. И то у великом дијелу ушљед промјене у министарству, ушљед различитих темперамената и ушљед разних председана новог прочелника владе д-ра Данева; Гешов је био темпераментом мирнији и спретнији. У вријеме читавог рата и преговора за мир долазило је до разлика између Данева и Гешова. Чуо сам, да данас зову Данева у Софији министром слома. Али незадовољство с д-р Даневом не потиче од данас, већ од неколико мјесеци. Послан у Букурешт, а онда у Лондон, не само ради своје политичке позиције, већ и за то, што су га држали човјеком врло мирним, промијенио се потпуно у неколико недјеља. Постао је најговорљивији човјек и многе је ствари покварио својим незгодним разговорима и изјавама. А није тајна у Софији, да су многе ствари биле покварене за то, што није слиједио савјете своје владе. Од дана, кад је постајао све оштрији сукоб са Србијом, он је, русофил, слиједио скроз аустрофилску политику.“

„Riečki Novi List“ на ово примјећује: „Дакле била је аустрофилска политика с русофилским министрима... Дволичност, која нија могла остати без тешких пошљедица. Људи, који су били у тако критичним часовима кадри, да тјерају овако дволичну политику, морали су постати министри слома. Међутим ваља са д-ра Данева скинути велики дио одговорности. Главна и једина одговорност пада на Краља Фердинанда. Та овај је био прави аутократ и спољну политику Бугарске водио сам. Парламенат је њему дао право одлуке о миру и рату, те право закључивања уговора са другим државама. Могао је то чинити и не питајући своје министре. Могао је дати ствар на знање Собрању, али и то по вољи. Без питања и одобрења министара склопио је тајне уговоре, међу осталима и тајни уговор са Аустријом. У Бугарској, веле, а чињенице доказују, био је персонални режим, над сваком легислативом.“

То треба имати на уму при расуђивању ове катастрофе, која је задесила Бугарску, а с њоме одузела доста снаге новим приликама на Балкану. Тим више треба то имати на уму, што се нашло много „пријатеља, који добро схваћају, што значи ова катастрофа Кобуршке политике на Балкану, која је била пошла у велики план хегемоније и заокружења читавог Балкана. Германска штампа нај-

По листовима

Оптимизам Француске

„Indépendance Belge“, лист познат са својих добрих веза са париским дипломатским круговима доноси чланак, у коме ванредно оптимистички просуђује политички положај садањег момента.

Трагични положај Бугарске, вели поменути лист, који искључује сваку могућност промјене ратне среће, сили нас на мишљење, да ће побјеђени примити све услове мира, које поставе побједитељи, па били ти како му драго тешки. Бугарска наиме нема другог изласка из тог тешког положаја, у којем се нашао након цијелог низа погрешака, што их починише њене вође. Говорећи о нужди, да Бугарска покаже према савезницима што више попустљивости, вели лист, да код тога нема пред очима пошљедњи испуст Турске,

веом журбом забашурује праве кривце, и по њеном писању нико други није крив несрећи Бугарске него Русија и то само за то, јер је д-р Данев био некада, како барем веле, русофил. Некојима међу Нијемцима не иде то у главу, на се питају, зашто смо подупирали Бугарску и д-ра Данева, који је русофил, док смо Србију ради истогана напали. Да, али треба прикрити страхан пораз, који је доживљела са сломом Бугарске позната политика, која сада на све стране тражи савезнике а нико јој се не усуђује приближити, јер је савез с њоме до сада био свакоме на готов затор. Трагика д-ра Данева заиста лежи у том, што је као „русофил“ проводио политику, која је са овим становиштем била у највећој опреци.“

Из рата и о рату

Не поштују примирје

Као Турци око Скадра, тако сад ни Бугари не поштувају примирје, него га свакоме даном приликом хтјеше да злоупотребе. Тако је једна бугарска патрола напала на српско одјељење код Врле Главе, али је одбијена. Код пиротског и кривопаљаначког фронта Бугари су хтјели да се користе кишом и маглом и да помакну своје страже, али је ова њихова намјера оажена и још за времена осујећена. Код Видина су опет хтјели да преотму једно утврђење, које је српска војска била заузела, али су га на протест српског делегата за одређивање демаркационе линије напустили. На српске парламентарне, који су ишли у Видин да објаве обузаву непријатељства пуцали су митраљезима и двојицу војника ранили. Све то показује, да Бугари на мало не поштују примирје и да се труде да га искористе како би свој положај поправили. Само ће им све те смиољаче слабо помоћи, пошто су Срби према њима неповјерљиви и нигде их не губе из вида, строго мотрећи на сваки њихов покрет.

Захвалност бугарских рањеника

Бугарски рањеници, који су били његовани у другој пољској болници другог позива тимочке дивизије, упутили су при свом изласку из болнице њеном шефу ову изјаву благодарности:

„Господине капетане, данас кад напуштамо вашу болницу сматрамо за дужност да изјавимо своју искрену захвалност. Ви, у име ваше болнице, учинили сте све што је могуће да олакшате нашу несрећу као заробљеника. Ту, у вашој болници, ми смо спасили своје животе, дочекани смо са саучешћем и братском његом. Браћа Срби који су к нама долазили проклињали су неопходност братске борбе. Ми смо сви осјетили колико је велика српска душа и колико је добро српско срце. Сви излазимо из ваше болнице са убеђењем да је велика грешка овај садањи други балкански рат. Ми ћемо понијети у своју драгу отаџбину, Бугарску, убеђење да је спас балканских народа, а нарочито народа Србије и Бугарске, у балканској конфедерацији. То би ваљало да буде завјетна мисао и идеал свих искрених патриота у Србији и Бугарској.“

На ову захвалност потписали су се сви заробљеници, на челу којих се налази Минчо Ганчев, професор државне бугарске гимназије у Старој Загори.

Сваки је коментар излишан.

Јад у бугарској пријестоници

По извјештајима, који су крадом послани из Софије, бугарска пријестоница је данас грдна болница. На 20 километара од града постављени су румунски опсадни топови и становништво се свако јутро пита: Неће ли данас ударити Румуни на град? У Софији данас нема разлике између богата и сиромаша, сви су биједни и жељно очекују крај томе очају. Становништво из села све је добјегло у Софију и нада се сви, који су способни за војску, налазе у војци; у Софији има данас преко 200 хиљада људи. Болнице су препуне рањеника, а нема љекара нити болничара. Јаке војничке страже непрестано крстаре кроз варош. Опште је страховање, да ће сваког часа избити револуција. Револуционарних изгреда је већ било. Пред пекарницама стоји силан гладан свијет. Старици се искупили око краљеве палате и траже да виде краља, те да од њега траже хљеба. Цијене животним намирницама су страшно велике. Бивши министри већином су се разбјегли, бојећи се освете. Кућу бившег министра Данева чувају јаки војнички одреди.

Бугарска војска отказује послушност

Румунски генерал Коанда причао је дописнику претпроградског „Новог Времена“, како су Румуни код Фердинандова заробили једну бугарску бригаду армије Кутинчева. Та бугарска бригада почела се повлачити, када је сазнала, да се приближује румунска коњица. Бугарски о-

фицири су хтјели да изашљу извиднице, али војници отказаше послушност, једнодушно вичући: ово није Чаталца! Када се румунска коњица већ приближила, бугарски командант је командовао „Пали!“ и војници опалише, али на свог команданта. Одмах послѣје тога бугарски војници истакосе бијеле заставе и предадоше се и без једног метка. Села у сјеверној и источној Бугарској пружају тужну слику. Нема куће која не оплакује оца, брата или сина.

Српски захтјеви

У српској јавности се много говори о захтјевима побједилаца и условима за мир.

Осим тога, што јавно мњење у државама побједилаца тражи, да се заузете територије задрже, избијају још и други улови за мир. Између осталих ево и ових.

Тражи се:

1.) Да се бугарски официри и подофицири, који су наређивали да се убијају српски рањеници и заробљеници ставе под ратни суд, и

2.) Да се у ратну штету урачуна и плаћање штете, коју су бугарски војници извршили појединим становницима оних вароши у Маџедонији, из којих су се повлачили, кад и српским становницима у Књажевцу и околини. Осим тога, у ту суму има ући и плаћање накнаде оних породицама, чије су хранитеље Бугари поубијали при повлачењу и упаду у српску стару границу.

Бугарска као Шајлок

Интересантно је упоређење што га чини један лист:

Разлагање бугарско у овом спору о подјели територије било је сасвим слично ономе Шајлоку у Шекспировом „Млетачком трговцу“ пред трибуналом „Серенисима“. — Уговор каже јасно и бистро. Ја имам право да захтијевам моју фунту меса искрај Антонијева срца и хоћу моје право. О другом се и не бринем. — Бугари кажу: — У уговору је написано, да околизи заузети од Србије у западној Маџедонији морају припасти Бугарској; а остало нас се мало тиче. Русија, која је у овоме спору узела била незахвалну улогу лијене Порције у Шекспировој трагедији, каже: Ако Србима одузмете ову територију, ваши савезници ће се подавити, јер би им истргали плућа; тако би сте хтјели од савезника учинити оно, што је хтио завидни чивут Шајлок учинити од великодушног Антонија.

Немогући Шајлок изврши свој захтјев, платио је својим огромним ичањем. Иста праведна казна постигла је Бугарску. И она ће своју заслуженост и грамзљивост платити врло скупо. Надајте се, да ће се заблудјели брат опаметити и скренути сада на прави пут. Своју поправку ће најбоље доказати, ако зачетника свега овога зла, пошље одакле је и дошао. Онда ће бити братске слоге и жељеног савеза.

Српске побједe

Наши племенити савезници Срби који, борећи се у овом часу великодушно раме уз раме с нама, односе сјајне побједe и величанствене триумфе, уживају пажњу и љубав свих Јелина.

Није први пут да смо уз великодушне витезове Србе и Црногорце, удружене с нама светим везама савеза и љубави, предузели свете и заједничке напоре. Нијесмо први пут савезници и не боримо се први пут заједнички, већ смо раније имали среће на пољима бојева и славе. Наша је историја пуна племенитих традиција у ваш прилог, а ваша историја која је готово идентична с нашом, препуна је сличних примјера.

Нијесу се једном братимили барјаци наших великих царева са заставама ваших славних краљева, и нијесу само једном поља Балканског Полуострва, пуна витешких успомена, гледала ваше чете како се боре уз наше, поводом заједничке и славне борбе. Маџедонија и Тракија препуне су тих заједничких подвига, па и турска легенда памти јаде које су им негда задали у Галипољу Грци и Срби.

Исто тако, није ово први пут да смо се гњерно дигли на Бугаре, јер им то није први пут да је тај подли и перфидни народ угрозио националну екзистенцију наших двију држава. Ваш краљ Милутин и наш цар Андроникос Палајологос, везани светим везама пријатељства и савеза зета и таста, заједно се негда дигосе на перфидне Бугаре и сатрше њихову силу у корист цивилизације и народа Балканског Полуострва. И послѣје тога, Срби и Грци, вазда штићени перфидијом и вјероломним повредама уговора тога незахвалног народа, бивали су приморани у више махова да се боре против њега, шиљући своје војске на југ и на сјевер у Бугарску.

Пошто и сада идемо у стопу за тим великим и славним традицијама, боримо се

исто тако заједнички са жељом да коначна побједa положи свој сјајни вијенац на оружје наших славних војска.

Да Бог да да из свете и драгоцене крви која тече у овом часу са обе стране по бојним пољима на којима се боримо раме уз раме; на трофеје и на ловореве које заједно беремо у сред ратне вреве и пјесме, — да утврдимо наш савез, наше пријатељство и нашу узајамну топли љубав, на славу хришћанског Леванта и човјечанства, на једном силном и непоколебљивом темељу, за све вјекове, за вазда.

Д-р Антоније Т. Спљитопулос, публициста, писац српске историје, официр ордена Св. Саве.

Узроци и кривци бугарске несреће

Дописник једног хрватског листа овако описује посјету, коју је учинио заробљеним Бугарима у Биограду:

Посјетио сам бугарске заробљенике и са више њих разговарао о овоме рату. Разговарао сам и са неколико веома интелигентних заробљеника. Били су испрва неповјерљиви и погрешени. Казивао сам им најприје доста обазриво, а онда, на њихово наваљивање, доста отворено истину о досадашњим бојевима и о слому главне бугарске армије. Били су утучени. Више њих је окривљавало Краља Фердинанда и његову политику а некоји су окривљавали за наслон своје одговорне политичаре. Нашо сам се са двојицом њих по страни и постали су отворенији кад сам им казао да сам Хрват. Ето вам укратко шта су ми казивали:

„Ако је и половина од онога шта нам казујете истина, онда смо ми доживјели праву катастрофу, јер свијет се био научно држати Бугаре непобједивима и нашу тактику наглога налета неодољивом; Бугарску најјачом силом позваном да захвлада свим другима. Наш прости свијет додуше не бране се толико за политику како другдје и бави се најрадије својим ситним пословима али стоји под јаким утицајем новина и демагога а наша политика и наш грађански свијет стоји под утицајем преко сто педесет хиљада емиграната маџедонских који су живјели на рачун будућега сједињења Маџедоније Бугарској и скитали се околу једним дијелом не радећи ништа него издржавани од патриотских и револуционарских организација а другим дијелом запосјели све велике положаје. Они су највише натјеравали нас и на рат са Турском и на ову нашу данашњу политику непоустљивости. И нико им се није смио одупријети, јер имаду веза и положаја а имаду тајне организације које терорису цијели свијет.“

Други узрок који нас је натјерао на све ово то је демагошка политика наших странака које које једна да од друге буде популарнија тиме да што више тражи и добије па ма каквим средствима. И ми овдје сви смо добри Бугари и има нас свакојих странака али можда ће ово велико зло донијети нашем народу и једно добро: отријезниће нас јер код нас имаде страшно много објести, шовинизма и претјераног повјерења у то да све можемо шта хоћемо страшно много. Ми смо омаловажавали наше противнике, дојучерашње савезнике, јер смо мислили да ћемо их најприје грожњама принудити да нам попусте, а онда смо мислили да ћемо их смести и сломити једним јаким налетом наше војске, која је доиста јака и снажна и која је сада настрадала ваљда само за то јер су рачуни и тактике наших старјешина биле одвише површни и лакоумни. Били смо ваљда премало тријезни и превидјели смо којешта на што се је улазило у овај рат на овакав начин. Платио је до сада народ, јадни војник, али ће платити, вјерујте нам, и они који су прави кривци.

Ми Бугари смо увијек били сматрани највећим русофилима и славенофилима и вјерујте нам да је наш народ особито харан за све добро Русији и да је он поздравно најискреним осјећајима балкански савезни рат на Турчина. Али наши политичари се помамали за обећањима странаца и изневјерили се старом славенофилству и Русији. И за то овај рат није био право популаран у народу колико год противно тврдили наши листови и политичари. Ја ћу вам рећи да наши политичари и војсковође нијесу нам ни код Једрена дали да се дружимо са Србима који су били ондје а и када су Срби пролазили Бугарском из Једрена нијесу били дочекивани како би требало. Било је и неодобравања оваковога поступка код неких од нас, али свједно је струја противна превладала. А није то требало да буде. Ми знамо да би се Срби били прије задовољили са много, много мањим уступцима него што ће их сада тражити, а да је било памети код наших политичара, ми и Срби били би се могли споразумјети на рачун Грчке ко-

ји нијесу Словени и с којима су се морали спријатељити на нашу штету Срби.

Највећи је кривац нашим неуспјесима и поразима систем, који код нас влада. Систем, у којему су отворена врата корупцији и тиранији. Ми имамо владара који није наше крви, и који се и сада сматра туђинцем и он не поштива нас нити ми волимо њега. Ми му имамо да врло много захвалимо, јер је водио до сада за нашу земљу доиста политику користи, али сад тек видимо да су то биле све часовите и несолидне користи, јер та политика није била ни право народна ни славенска. Он је пак имао увијек у шаки све виђеније политичаре, јер је знао за све њихове злоупотребе које је пуштао да чине. Да се одржи, он је потпаљивао наше амбиције и нашу таштину, наше самопоуздање и наше шовинистичке манире, он се ослањао на Маџедонце, а у ствари је водио њемачку политику. На Фердинандовом двору се говори скоро само њемачки, а он се понаша према нашем елементу па и према самим министрима као средовјековни владалац напрасно и поносно, он за сваку ствар шаље курире у Беч и Берлин да пита шта они тамо мисле. Он нас је увијек увјеравао, да ће нам он са најмањим могућим жртвама, само хвала својој дипломатији и везама, створити велику Бугарску, и ми смо га слиједили. Сада је доживио пораз у првом реду он, Нијемац, али на жалост на штету нашег славнога имена, наше коже и наших хиљада погинулих најбољих људи.

Систем корупције је код нас страхан као и у Русији. Нема политичара од положаја или високога војнога достојанственика, који није обожан. Ми смо страховито много милијуна издали на војне припреме и мислили смо, да смо Бог зна како спремни, а међутим се у турском и овом рату показало, да нисмо спремни како треба, јер иначе не би били требали и српских топова и војске, не би били морали тако дуго стајати пред Чаталцом, не би били сада овако изнурени и без довољно хране, како смо били, и не би смјели да останемо тако без новца како смо остали. Али шта ће те, кад наш Савов приграбио четири милијуна и када сви други грабе и расту рачуни за војску а смањују се залихе у магацинима. Ми имамо несретни систем, да заповједници регимената добијају у руке сав новац, који треба за уздржавање регименте и они набављају и исплаћују а то је зло, јер и најпоштенијега заведе на злоупотребе.

И када све скупите, онда ћете лако разабрати, зашто смо сада овако несретно страдали. Ми вам причамо све ово зато, да знате гдје је кривица и да испричамо наш народ добар и јуначан и да сперемо с њега срамоту и збацимо на праве кривце и кривца. Наш народ је вриједан али је био заведен и заслијељен. Ова несрећа отворила свима очи и вјерујте, да ми нијесмо кукавице и да нећемо оставити некажњене узрочнике толике срамоте. Бугарска ће се вратити Славенству, она ће се наћи уз браћу и препородиће се на принципима поштенога и солиднога демократизма. Надамо се, да нећемо дуго чекати. Ми смо мислили, да је почетак таквог прекрета био учињен са балканским савезом, али ето није било тако. Можда је морало да се пролије крви на нашој и српској страни па да пођемо опет до мирних расположења и да се сталожимо. Чим се опоравимо наћи ћемо се ми опет заједно.“

Грозни призори у рату

Потпоручник Пера Јовановић учествовао је готово у свима биткама са Турцима почев од Рујна, па све до Битоља и Скадра. Из свих тих битка изашао је нетакнут непријатељским оловом ма да су битке биле врло крваве, јер су се водиле на живот и смрт. Али у сукобу са Бугарима, у крвавој битци прет Штипом Јовановић је тешко погођен непријатељским зрном у груди и све до прије два дана лебдио је између живота и смрти.

Потпоручник Јовановић дао је неколико лијечних саопштења из борбе са Бугарима, пошто је он један од оних, до сада донијетих официра, који су издржавали највише у борби, неких пуних пет дана.

Кад сам нагласио, да Бугари још увијек тврде, да њихова „главна сила“ није ни ступила у борбу, Јовановић се насмјешко доста пакосно. Изјавио ми је, да му је већ долазио до руку говор Даневљев, који је избрљао у собрању, да би уморио духове.

— То су само празне ријечи — додаде затим рањени официр. — Ја сматрам да је „главна сила“, којом се Бугари размеђу, потпуно уништена још пред Штипом. Отпори које Бугари сада могу да даду, нијесу ни издалека тако поуздани, као што је био слични отпор у биткама

од прије пет шест дана. Главна бугарска сила ступила је у акцију још 17. јуна у Југру и што је могла да учини за своју земљу — учинила је, од ње се нема шта више очекивати.

Тако поуздан одговор српскога официра прилично ме изненадио. Али одмах за тим шљедовало је објашњење, које ме је задовољило.

— Ваља знати — рекао је Јовановић — да је нашим војсковођама добро познато шта све може Бугарска да учини у једном значајном рату, у рату који се води на живот и смрт.

И што је могла да учини, она је учинила. Бугари су знали с киме имају да се ухваће у кошгац, и за то су напрегли све своје силе да побједи. Генералисим Савов, за кога се вели да је својевољно наредио мучки нападај, извјесно да не би ступао у борбу, за коју је унапријед знао да ће бити очајна, са војском спореднога значаја. Он је морао да крене против нас сву бугарску оружану силу. Назад очајне и крваве борбе на цијелом фронту доказ су, да су Бугари подигли против нас и мало и велико.

Према томе, јасно је, да су сва причања о некаквој негакнутој бугарској сили, илузорна, рекламскога карактера.

Битка код Шгина доказује такође, да су Бугари свом својом снагом ударили на нас.

Учествовао сам у нашим до сада најкрвавијим биткама: на Куманову и Битољу и зато ми се не може порећи, да сам недорастао да пресудим о грозотама овога рата са Бугарима и да дам правилан суд о снагама наше и бугарске војске. Битка на Шгину била је страшнија и од кумановске и од битолске битке. У тој битци долазило је до најстрашних призора, какви се једва могу замислити, јер треба знати да су се биле сукобиле двије добре и једна на другу сгорчене војске.

Три крвава призора из те грозне војне никада не могу заборавити. — Другога дана борбе дошло је до бајонетског сукоба између мога вода и једне руље Бугара, која нас је десетковала са једнога брестовика што је био заклоњен малим шумарком. Ја сам био са својим војницима на једној частини и свако непријатељско зрно имало је своју погодну мету. За вријеме док су Бугари журно одступали, ова склоњена руља Бугара сипала је на мој вод паклену ватру. Бјеше наређен јуриш. Моји војници готово избезумљени оваким дрским држањем Бугара, као један човек пошли су у трку напријед. У часу се створила сгравовита сеча, у којој сам и сам учествовао без оружја!... И сада се још увијек чудим како сам изнио главу из тог окршаја... Управо не сјећам се шта се догодило око мене. Знао да је долазило до грозних призора између наших и бугарских бораца и да је јна томе мјесту остало око двадесет избодених наших и бугарских војника... Бугари су се брзо разбјегли, они су извјесно у општем јуришу наших трупа били потучени у бјегству.

Неки Михаило Стојановић, каплар из мога вода, један особито весело човек, пао је у овоме окршају као највећи јунак. Такви приноси рјешавају се само у добрим позоришним трагедијама. Не могу вам рећи којом је приликом овај Михаило убио једног бугарског гологлавог војника, који је издишући ударао руком по његовој глави и тиме изгледаше, давао знак да би имао нешто да рекне. Михаило брзо прискочи погинулом Бугарину и маши се његовој чепа. Сви видјесмо, кад отуда извади један полутабак. То бјеше писмо старе матере своје сину јединцу. Запренастисмо се када прочитасмо то писмо. Стара мати преклињала је свога сина да се одмах преда Србима чим отпочне рат пошто је вели и он Србин, само побугарашен. Мати је писала како је грехота ударати на свога и како су Срби много ваљали Бугарима на Одрину и другим мјестима...

Послије овог чудног догађаја каплар Михаило, који је убио несрећника, остао је врло зловољан и ускоро је ишчекао из вода. Војници сматрају да је Михаило извршио самоубиство.

Али изгледа немогућно, да би се наш сељак одлучио на тај корак за такву „ситницу“. Прије ће бити да је Михаило погинуо.

Јовановић ми саопштава, да је рањен приликом једног најжешћег окршаја, који је покосио све официре у његовој чети. Командир чете је погинуо, а остали официри рањени су.

— А шта урадише војници? запитало сам Јовановића.

— Уз громогласне узвике: „ура“ одјурили су даље под предвођењем наредника чете.

О српској војсци

„Дељи Телеграф“ доноси овај извјештај од свог ратног дописника г. Ашмида Барглетта:

„Кретање српске армије држи се у највећој тајности. Јуче сам посјетио позоришну битку од прошле недеље. Да човек не наилази на милионе потрошених чаура и парчета граната не би вјеровао да је ту прије неколико дана вођена страховита борба. Мртваци су посакривани, и Маџдонџи се опет мирно бавае прикупљањем своје прекинуте жетве, која је јако патила ушљед пролаза трупа и артиљерије.

Што се више испитује терен, у толико више постаје бугарска тактика необјашњива. Цио овај крај је једна планинска замршеност без икакве систематске формације Дубодолине, шуме, потоци, који дају слику шкотландских крајева, сачињавају један низ једна другој шљедујућих одбранених линија и чине комуникацију и кооперацију између јединица нападајуће војске веома тешком, док дефанзивној војсци пружају неограничен број повољних позиција за намјештање артиљерије. Главна српска дефанзивна линија на челу прве армије бјеше нападнута, и предстраже, не надајући се нападу, повукле су се ка главној линији. Ништа зато мање, српска војска је показала највише војне врлине брзо се прибравши од свог првог устука и узевши офанзиву, прије но што је непријатељ имао времена да се упокоја на заузетој линији предстража.

По томе развоју српског народа на цијелом фронту и кооперација двије армије на једном тешком терену представља једно ремек дјело сложне стратегије. Пуковник Томсон, британски војни аташе, који прати војску, рекао ми је да је он послје свестраног промишљања дошао до закључка, да ни једна војска у Европи не би могла надмашиити српску војску у овом планинском рату. Шта више, храброст, окретљивост и издржљивост пјешадије, иницијатива коју су показали нижи команданти, као и лакоћа с којом цио овај војни апарат ради, изазивају највеће дивљење. Штабови су мањи но што је то обично случај код армија великих сила и нема оних празних формалности и излишних мијешања у ствари које се тичу команданта јединица. Изредни резултати који су постигнути имају се приписати свесрдности са којом сви редови и све јединице заједнички раде. Шта више, сваки појединац овог пољопривредног народа изгледа да инстинктивно зна гдје му је право мјесто у тој ратној машини.

Они који су до сада сматрали Бугарску као преовлађујућу чињеницу на Балкану, мораће измијенити своје мишљење. Пошто је овај рат показао пред свијетом њихову праву вриједност и унио им поуздане у саме себе Срби требају да га сматрају као дар Божиј у ирерушећој облаку. Овим је ратом разбијен и онај црни облак о аустриској агресији. На планинском терену српска војска може успјешно да се понесе са пола милиона трупа двојне монархије, а да одржава своје положаје тамо гдје аустриска војска, зависећи од своје гломазне коморе, мора гладоваги и постати деморалисана. Српска артиљерија је јединствена.

Многи докази из разних извора говоре о крајњој деморализацији бугарске војске и о великим тешкоћама које официри имају да би одржали дисциплину међу својим војницима. Један је пук морао бити распоређен међу друге мање незадовољне пукове.

Вијест о инвазији румунске војске у Силистрију стигла је синоћ овамо и проузроковала је извјесно изненађење, јер се прибојава да ће Бугари сада молити за мир и на тај начин лиштити војску прилике за једну побједу, која би све досадање надмашила и коју сви редови, без обзира на претрпљене губитке, жудно желе. Са свију страна вијести су веома повољне. Напади генерала Димитријева на Егри-Паланку састим су престали. Он је заузео један одбранбени положај с оне стране Ђустендилског друма и фронт му је дугачак пет километара и цио је јако заштићен бодљикавом жицом“.

Дневник

За наше ратнике. Министар војни у Србији донио је одлуку, да се сви они војници из Црне Горе који су рањени и оболели, а лијечили се у болницама у Србији, не пуштају кућама, него ако су сасвијем прездравили упућују право у команду, иначе у бање ради опорављења.

Очигледна заблуда. И познати словеначки лист „Словенски Народ“ се ражалоштио. И он констатује да је овај други рат југословенска несрећа све и ако су Срби побједили, пошто мисли да се пошљедице гријеха не даду поправити. Југословени су, вели, изгубили превласт на Балкану; Срби су побједили, али је Југословенство раздробљено. На Балкану сада несловени имаће у сваком питању прву ријеч.

Али ко је за све то крив, „Словенски Народ“ се и не пашти да дозна. Вели само толико да су Срби морали прихватити рукавицу бачену им од Бугара. Па кад су Срби морали да прихвате бачену им рукавицу, зашто их онда кривити и стављати на њих одговорност! Били су изазвани и морали су се бранити. Онда сва одговорност једино пада на Бугаре и за све зло они нека и одговарају, а не с њима подједнако да носе одговорност и Срби. То је право и логично, а не онако како то „С. Народ“ износи.

„Словенски Народ“ и даље иде. Управо он је претјерао. За њега је све једно јесу ли Срби јаки или слабији од Бугара. За нас не само као Срба него и као Југословена то није једно исто. Јачање Срба значи и јачање Југословенства, а јачање Бугара на рачун Срба слабљење Југословенства. То је бар чисто и јасно и с тиме су Југословени одавно на чисто, ради чега су се и сгавили одмах на страну Срба.

Ако „Словенски Народ“ другаче суди, он је у заблуди и говори на памет. Према томе му се и може опростити што овако говори о рату, којим се не мора одушевљавати, али чијем се исходу мора радовати.

Ко озбиљно политички промишља, ко хоће да суди практично, овако као ми мора да суди, иначе му је Југословенство само на језику али не и пред очима.

Својим непромишљеним испадом, руководећи се сентименталношћу и завешеносећајима, „Словенски Народ“ је испољио своје елементарно несхватања најновијих догађаја на Балкану.

То биљежимо да се види да водимо строга рачуна о поступцима и држању наших пријатеља према нама, сажањевајући што је до овога дошло, да су нам најближи тако необавијештени, а оне пак, који се лакоме ових заблуда хватају и настојавају да прештампавањем оваких мишљења оправдају своје држање према нама можемо само сажањевати, јер откривају своју плиткост кад мисле да ће још и тиме да прикрију свој срамни траг. Њима бисмо још чинили част кад би им презир упућивали...

Нека „Словенски Народ“ само обрати пажњу коме све добро долази овакво његово писање, ко га све прештампава, па ће бити у толико прије изведен из заблуде.

Да нам није стало до „Словенског Народа“, не бисмо му ни поклањали пажњу, онако исто као што се нерадо или никако не осврћемо на писање других листова.

Рамазан У понедељак су настали за Муртмане мубареџи Рамазани шериџа који трају мјесец дана.

Црногорци у садањем рату. Ратни дописник познатог љубљанског листа „Словенца“ послао је свом листу из Оризара код Кочана, овај допис, датиран 12. јула (по н. к.):

„Да се одуже за исказану им помоћ под Скадром, дошло је одмах на почетку рата на српско-бугарску границу око 15.000 Црногораца, да помажу српској војсци против Бугара. Гдјегод су до сада Црногорци судјеловали у борби, показали су права чудеса јунаштва. Они чине и немогуће ствари, јер се нико од њих ни најмање не брине за свој живот. Будући су црногорске жртве у балканско-турском рату биле ушљед дугог онсиједања Скадра врло велике, српски је главни стан одлучио, да црногорска дивизија служи као резерва. Но Црногорци нијесу хтјели о томе ни чути. По свом посланику изјавили су, да они живи неће остати у резерви, па ако треба резерве, нека врховно заповједништво одреди за тај посао друге.

— Ако поштујеш црногорски образ, — изјављено је са црногорске стране српском генералштабном пуковнику Миловановићу, — онда реци ономе, коме треба рећи, да друге одреди за резерву, а нас нека пусти у први ред, јер ми Црногорци нијесмо вјешти за резерву.

Морали се задовољити. Код заузећа Рајчанског Рида правили су права јунаштва. Заробљени Бугари приповиједају, да у њиховој војсци влада страх пред двијема стварима, пред српском артиљеријом и пред — Црногорцима.

Међу српским војницима и Црногорцима влада идилска хармонија и права братска љубав. Српски војници, који су очарали свијет својом храброшћу, диве се црногорској неустрашивости, хвале их и веле им, да нема јунака над Црногорцима.

— Ви сте већи јунаци, него ми, — одговарају Црногоци.

Кад су Црногорци, који у рату немају никаквог свог трена, никакове опскрбе, без које се модеран рат не може ни замислити, почели на бојном пољу сваки дан добијати по велики комад хљеба и велик комад меса, упитали су тренске војнике:

— Па откуд вам све то?

— Шаљу нам из Србије.
— Колико оваких хљебова добијете за мјесец дана?

— Сваког дана по један хљеб.
— Е Бог и божја вјера, ви би већ давно морали бити царевина, и ми се чудимо краљу Петру, зашто не ратује сваке године. Црногорци су за Бугаре страх и трепет. При јуришу кличу:

— Видећете ко је Црногорац.
И онда навале, и што је пред њима, мора бити покошено, јер они не познају узмицања, а не би узмакли ни онда, кад би видјели, да од тог зависи побједа. Тако су одгојени од колијевке. Рађе гину него да се осрамоте пред својима.

Црногорци се непрестано туку стојећи. Кад сам пришао к рањеном Црногорцу и упитао га, гдје је рањен и у којој битци, рекао је:

— Рањен сам у ногу, а да боја није сам ни виђао.

— Како то?

— Е. Бугари су пуцали из далека, зрно ме је погодило у ногу и пао сам.

— Па то је била битка.

— Каква је то битка?! Гдје главе не лете, нема битке.

Црногорци носе пушку и револвер. Јуриш изврше бајонетом, а кад допру у шанчеве, пуцају из револвера. Пионерских справа немају, а и не требају их, јер сматрају уколавање пред непријатељем за срамоту!

Међу Црногорцима налазе се и младићи од 16 година и 50-годишњи мужеве. Све је то међусобно помијешано, јер је раздијељено по племенима. Не растављају се, да може браг брага помагати у несрећи. Многи се заносе тиме, да ће у будуће моћи организовати црногорску војску по модерним начелима, само се још сада боје, како ће тада саставити племена у разне батаљоне.

Црногорци су с малим задовољни те се осјећају међу Србијанцима изврсно као код куће. Србијанцима дају увијек предност, што је код Црногорца право чудо. Једна црногорска бригада налазе се сада са Недићевом моравском дивизијом иза Кочана, у дивној долини Брегалнице, гдје је све зелено од засађеног ориза“.

Промјенљиво вријеме. Још јаднако траје промјенљиво вријеме с јаком и плахом кишом, која се излива готово сваки дан.

МОЈА ЗАХВАЛНОСТ

У борби код Царевог Врха 26. јуна 1913. год. тешко сам рањен био и, како се водила очајна борба, мало је требало да паднем рањен у руке крволочном непријатељу. Од тог сам се спасао благодарје пожртвовању и витешкој присебности Илије Ђуровића и Милоша Радунчића од Ораха из Љешанске Нахије. Под облаком од куршума, и испред бјесомучног налета и гушања противничког ова два војника су по цијену својих живота изнијели ме и истргли од очигледног мртвачења и смрти.

Ушљед тога сматрам за дужност овим путем указати на јунаштво, добродушност и братски корак поменутих војника јунака и зрећи им своју вјечиту и најтоплију благодарност.

Биоград 20. јула 1913 год.

Војвода-четник
П-поручик Андрија Копитовић

Ратне биљешке

Црногорац и Мачванин

У XIV. резервној болници у црвеном паниљону лежали су црногорски војници са једним Србијанцем из Мачве, који је свакако морао бити социјалиста. Црногорци су хвалили српску војску, понавјаше хаубичку артиљерију, која по њиховом рачуну, избацује грудве земље као хљеба око кртоле, хвалили јунаштво својих другова и бригадира и молили болничаре, да раде код лекара, да их што прије пошаљу на бојно поље.

— Божја ти вјера — рече један Црногорац, који је боловао од тифуса — овдје ме не може нико задржати. Зар да ми се смију женетине, кад чују да сам у болници лежао као баба?

— Ћути море, — рече му социјалиста — Док се ми боримо, наша дјеца гладују. Ја се немам гдје вратити. Кукурузи неокосани, стока се затрла. Каква ми је корист од рата. Нећу да знам ни зашто, кад моја дјеца гладују.

— Немој, брате, тако, — рече тугаљиво Црногорац — ти си редовни војник и мораш служити свога краља, а нашег зета. А ако код нас нема хране, брате, има је у Црној Гори. Господар ће спремити вама, колико год вам затреба, док се ово сврши са жгадијом.

Црногорци код Каменице

Један црногорски официр прича: На Брегалници код Каменице водила се на 4., 5. 6. јула крвава борба између Црногораца и Бугара. Интересантно је забиљежити да су, како сазнајемо из поузданог извора, ову борбу са Црногорцима нарочито захтијевали бугарски добровољци, којих је била једна коњичка бригада уз заштиту читаве дивизије артиљерије. Као обично, а према својој урбености, Бугари су Црногорце изненадно напали. Ипак их је послужила лоша срећа. У рачуну су се преварили. Витезови црногорски не презајашу до данас ни од чега, јединственим прегалаштвом јуришу су на Бугаре као помамаи вукови. Овдје је настао читав лом и покољ. Црногорци се нијесу јалили, него, још већма раздражени дознавши да их нападају бу-

гарски добровољци, који су ову борбу са њима нарочито захтијевали, били су се и тукли с њима три чата дана док су их и дотукли, заузевши врло важне непријатељске позиције. У овим љутим тродневним борбама не зна се броја мртвих и рањених Бугарима, који су до ногу сатрвени. Црногораца је било 109 мртвих, међу којима једна бригада барјактар и 453 рањена, међу којима и 8 официра.

И ако су код Црногораца ови губитци доста осјетни, ипак Бугарима неће падати на ум да се хватају у коштац са онима који су одињани: У планине наше свете
Гдје Орлови српски лете.

Борба код Царевог Села

Битка код Царевог Села била је необично крвава. У њој су се понајбоље показала црногорске трупе, које су са ненадмашном храброшћу продирале према непријатељу и потискивале га тако брзо, да су се морали изложити опасности опкољавања са бокова. Црногорске колоне продирале су између два брда, прешле последије великих напора ријеку са два брдска топа према непријатељу, који је био бројно надмоћнији и који је имао неколико пољских топова на положајима. Црногорским трупама пријетила је опасност да буду одсјечени од армије, да се није на вријеме поставило на положаје неколико српских митраљеза. Црногорци су успјели да се повуку и да се спасу од артиљериске ватре док су србијанске трупе постављене на положаје топове. Последије дуге и крваве борбе наше су трупе потиснуле непријатеља, прешле поново ријеку и убрзаном артиљериском ватром прогониле непријатеља, који је бјежао у највећем нереду. Бугари су потпуно поражени. Губитци су на обе стране велики, бугарски далеко виши. Рањеници причају да их је највише рањено од шрапнела. Примјећује се, да је црногорских рањеника много више него ли србијанских. Бугарски рањеници причају, да су њихови официри много полагали на ову битку и да их је пораз довео до очајања.

Гаврани

Народ вјерује, и довољно је да се случај погоди са вјеровањем и нико га више не може разувјерити.

— Гавран каже хоће л' бити крви, — прича један стари рањеник. — Кад смо пошли још из Србије, пратио нас је неколико гаврана; могао си их избројати. Кад смо били већ преко границе, јата су се вила више глава. Пред кумановском китком било их је много; пред приликом више, а пред битолском, мислиш небо је поцрнело.

Кад разбисмо Турке, и више се не имаћосмо борити, нигдје једног на небу нијесам видио.

— Кажу, гаврани, кажу, — додаје други...

Бој на Рајчанском Риду

О боју на Рајчанском Риду у дневнику једног учесника под 20. јуном забиљежено је ово:

На данашњи дан је 1876. године објављен рат Турској. У тренутку, кад данас пишем ове редове, довршава се сјајан српски напад на Рајчански Рид, вис на лијевој обали Злетовске Ријеке, која је досад била границом између нове Србије и нове Бугарске.

С околних висова чује се брза, нервозна топовска паљба. То наша артиљерија довршава уништење разбијенога непријатеља, који се не повлачи већ бјежи безобзирце.

Напад на Рајчански Рид је природно продужење прекјучерањег успјеха нашег. Одбивши 18. о. м. мучки напад бугарске армије, предузет 17. о. м, онако остентивно и онако надмено, наша је војска на противниковим леђима ушла у његову земљу. Први задатак, који је валао ријешити, био је освојење Рајчанскога Рида, који је наша војска и у рату с Турцима сама освојила, али који су Бугари на подао начин себи присвојили, протјеравши отуда наше власти и нашу посаду. Да се не заоштравају односи између савезника, примљена је онда Злетовска Ријека за границу, и Рајчански Рид је припао Бугарима.

И на реванш се дуго није чекало. Данас у 11 сати прије подне предузет је напад на Рајчански Рид, а сад у 5 часова по подне виу се на њему заставе наших пукова.

Рајчански Рид је, као што је горе речено, вис, који се налази на лијевој обали Злетовске Ријеке и који се благим повијарцима, непошумљеним и голим, спушта у саму ријеку. Падине, уз које је наша пјешадија имала да се пење, представљају у ствари стрму равнину из Фивике, која је са врха могла бити, у правом смислу брисана како из пушака тако и из топова. Бугари су за вријеме ових дугих дипломатских преговора и својих мирољубивих увјеравања, подigli читав низ утврђења и понамјештали толико препрека нашем наступању, да би мање одлучна војска једва смјела да ризикује напад на овакав град. Рајчански Рид је, збиља, град који би могао бити брањен много мањом, али добром војском.

Бугари су на Рајчанском Риду и даље дуж Брегалнице икупили жалосне остатке своје IV. армије, која се у онамошњем нападу на наш стратегијски фронт бесмртно обрुकала. Специјално на Рајчанском Риду била је чувена и у мирно вријеме слављена рилска дивизија, о којој је њен командант 18. ов. м. бугарској врховној команди послао овакав извјештај: „Дивизија ми је разбијена. Борим се у одступању. Молим за даља наређења“. Рилској дивизији придато је неколико бригада добровољаца и огроман број то-

пова, пољских и хаубица. Оволика снага на овако јаком положају требало је доиста, да покаже мало већи отпор.

Напад је почео артиљериском припремом за наступање пјешадије. Припрема је извршена тако сложено, тако методички и тако зналачки, да данашњи дан чини част нашој артиљерији, нашим артиљериским официрима, који су славу свога оружја из наших ранијих ратова изнијели у још јачој свјетлости. Покушаји бугарске артиљерије да с нашим завеже дуел били су биједни и изазивали осмјех код наших пјешака. Она се, док није била ућуткана, морала ограничити на пуцање без ефекта, на паљбу која је једино могла да подржи бугарску пјешадију која је, заплускивана таласима нашега напада, премирала од страха.

Кад је наша пјешадија кренула напријед, наш напад личио је на испрекидано дување вјетра, под којим се бугарска одбранбена линија угибала, док није прсла. Засипана шрапнелима потњом непрекиднога приближења једне пјешадије, која је несумњиво готова да пође и на нож, бугарска је одбрана попустила у својим везама, и у тренутку, кад су наши пукови избијали на Рајчански Рид, на њему је, осим љешева, било неколико гомила које су, по свој прилици, официри како-тако успјели да задрже на положају.

Али и те гомиле нијесу биле ту да изјаве пошљедњи отпор, да часно и до краја изврше дужност према својој Отаџбини, него да покушају једну подлу превару, која се у бугарским војним круговима, без сумње, сматра као особито духовито ратно лукавство, јер иначе не би у њиховој војсци била тако распрострањена.

Бугари, на име, одржавају у овом рату једну чудновату и у цивилизованом свијету осуђену праксу. Чим виде да су осучени на пораз и да часним путем не могу доћи до побједне, они на својим позицијама истичу, у знак предаје, бијеле заставе, или у наш логор шаљу „парламентарне“, да поведу какве било преговоре. Кад се понуда од наше стране прими или док још „преговори“ с парламентаром трају, они врше потребна померања својих трупа и спасавају на тај начин оне, што се никад спасти не би могли, или, што је још чешћи случај, ослупотунску и сигурну ватру на наше најближе трупе, које у правилној претпоставци да имају посла с часним противником напуштају борбену готовост и прилазе својим противнику с маслиновом границом у руци.

Кад је 18. ов. м. бугарска офанзива почела да излази, на нашу страну упућено је преко парламентарна с разним мисијама, а скоро на цијелом бугарском фронту лепршале су се бијеле заставе. Парламентари су за тренутак укључили нашу акцију, а бијеле заставе су можда прогутале доста невиних жртава, али је одмах свима била јасна та нова тактика коју Бугари нијесу могли научити ни од Нијемца ни од Јапанаца, каквима се они прије рата жељели да се представе на Балкану.

На Рајчанском Риду сличне понуде нијесу узимане у обзир, и оне трупе бугарске, које су се усудиле сачекивати јуриш наше пјешадије, биле су просто уништене, а оне, које су у дивљем бјегству напуштале положаје, десетковала је наша удружена пјешачка и артиљериска ватра, која и у овом тренутку појединим метцима испраћа неустрашине заточенике „једне и неодољиве Македоније“.

Операција против Рајчанскога Рида ће доцније, када буду објављене све њене појединости, заузети видно мјесто у историји овога крвавога рата. Њене су битне одлике: смишљен и цијелисходан распоред трупа; јединство мислим јединство акције код команданата; истрајност, живалост наше пјешадије у ватри и њена офанзивна способност да противника ухвати за јаку; изванредна наша артиљерија и њена страсна жеља да се сва стави у службу пјешадији, и најзад, дивна и неувјероватна свијест о дужности, која је неше војнике водила у смрт. М.

Битка на Власини

О пошљедњим биткама на Власини имали смо мало података. Те су битке биле не само од великог значаја по будуће операције, реф су се издвајале по храбрости и издржљивости српских трупа. Памет и такт српске врховне команде и хероизам српских војника саломиле су и храброст и подлост бугарске војске.

— На Власини смо имали наш трећи позив. Сваки војник се био као лаф. Били су дивни! Свакоме био приказано на груди Карађорђеву звијезду. — Тако ми је причала једна компетентна личност.

Борба се водила 21. јуна. Наше групе су имале положаје на Буковој Глави, а бугарске на Големој Глави. Рано у 5 са-

хати отпочео је артиљериски дуел. Ми смо имали позицијску батерију Дебанжову, а Бугари читав дивизион брзометне артиљерије. Бугари су припремали јуриш. Ми смо имали један пук, према којем су Бугари имали 14 батаљона. И ако су били бројно слабији, наши су се јуначки држали, очекујући појачање и долазак наше брзометне артиљерије. Најзад се зачу дивљачко халакање. То нијесу били узвици људских створова већ подивљале звјери. Бугари су поизопијали своје „Јапанце“, намјестили иза њих митраљезе. Њихова је команда кратка: „На бајонет! Ко уступи, биће убијен из митраљеза“. То је имало дјелства. Са падине Големе Главе посуклаше густе редови Бугара. Наши су мирно чекали. Нико да дахне. Они су хладно, ријешени да изгину, чекали непријатеља, који се халачући приближавае. Ено их већ на 800 метара. На једном зачу се кроз редове тихи шапат, који као муња пролете кроз наше редове: „Стигла је артиљерија“.

И збиља на положај у галопу стигао Драгомир Стојановић са једном брзометном батеријом. За тренут све је било спремно. Бугари су учинили јуриш са 400 метара, али их дочека наша батерија картечом. Наши опалише. Маса Бугара пала је, а на њихово мјесто ступише други. Ни они не пробоше боље. Наста колебање, па одмах бјегство. Наши јурише. Бугари у паничном бјегству зауставише се прво на Големој Глави, али за мало па се надаше у бјегство снажно гоњени нашом артиљеријом. Последије неколико сахата наше трупе су се одмориле на 4 километра далеко у Бугарској од наше границе. И ми смо имали губитака али Бугари су били више од десетковани. Бугарски пук краљеве гарде трипут је јуришао на једну нашу чету и по и једно митраљешко одјељење. Тај бугарски пук је потпуно уништен. Остало је свега 10 коњаника.

Последије овог пораза Бугари нијесу ни чинили нове покушаје да нас нападну, а од те побједне наши све дубље залазе у Бугарску.

Ето како су се Бугари провели, по причању очевидаца, ето како су они дубоко „продрли у Србију“.

Међу рањеним српском браћом

— Др. Иван Оражен, лекар и старјешина словенског соколског савеза у Љубљани —

Турски заробљеници из битолске битке

У битци код Битоља заробили су Срби преко 20.000 Турака. Један дио ових заробљеника послали су у Србију, гдје су их раздијелили по разним градовима. И у Ниш их је дошло већи број. Али ниједним путем од Битоља до Ниша морали су ходати, због чега су многи обољели. Ове болеснике су смјестили у артиљериску касарну, у којој су доње просторије биле уређене за болници.

Једне недеље последи подне упутили смо се тамо да видимо све болеснике.

Било их је нешто више од једне стотине и сви су били из Мале Азије; већим дијелом су били средњег доба, а било је и неколико врло старих, а некоји, опет, једва да су навршили осамнајесту годину живота. Сви су лежали у лијепим, чистим креветима, а бринули су се око њих турски болничари, који су говорили по мало и српски.

Сви ови Турци имали су ране на ногама и то на стопима. Пут, који су морали прећи, био је дугачак и рђав, а обућа слаба, тако, да се брзо поцијепала и војници су дошли у Ниш скоро боси. Путем су ноге израђавали на камењу и ране су им се заразиле, многима су ноге последије озебеле и стопале су им биле са свим црне. Многи су патили, викали и уздисали, јер су болови били велики. Некоји су науки преко главе покривач, испод којег су долазили болни уздицаји.

И сви ови јадни људи ишли су у рат, не знајући зашто су морали жртвовати своје здравље! На питање, да ли знају зашто је дошло до овога рата, одговарали су нам: — „Не знамо, зашто је дошло, позвали су нас и пошли смо.“ Ови су јадници заиста били жртве, које су тјерали на кланицу.

Међу овим рањеницима било је једанајесторица таквих чије су ране биле заражене са тетанус бацилом. Страшно их је било погледати. Уста нијесу могли отворити и чуло се само страшно пригушено уздицање... А од времена до времена потресао је ваздух силан, очајан узвик, молећи помоћ. Потресло нас је... Други рањеници превуки су уплашени покриваче преко главе, јер нико није знао, да неће можда већ сјутра давити њега.

Некоји Турци су нас молили, да им дамо цигарете и дали смо им. Један је пак одбио понуђену цигарету и захвалио нам се на — њемачком језику, рекавши, да не пуши. Погледали смо га зачуђено.

— Чујеш, одакле си ти и гдје си научио њемачки?

— Арапин сам из Палестине, гдје сам полазио њемачку школу.

Говорио је њемачки доста добро и разговарали смо с њиме још и даље. Приповиједати нам је, да се неће више вратити у Палестину, јер сад ће се још горе живјети под турском владом. Отићи ће у Аустрију, јер је чуо, да се тамо са њемачким језиком добро пролази.

Утврдили смо га у његовом мишљењу и рекли му, да је за Нијемца Аустрија заиста Палестина, права обећана земља!

— А колико си дуго код Битоља бјежао, док су те Срби ухватили?

— Бјежао сам читавих четрнајест дана. — Вараш се, битка је трајала само четири дана и према томе нијеси могао бјегати четрнајест дана.

— Не варам се, господе; дивизија, у којој сам се налазио, борила се свега са Србима четрнајест дана и увијек смо били бијени, увијек смо морали узмицати. Према томе смо заиста бјежали четрнајест дана, а онда су нас код Битоља ухватили и заробили.

Смијали смо се и ми и Арапин.

У пошљедњи нас је соби молио за цигарету постарији рањеник и то чистим српским језиком.

— Зар си ти из Азије и како то да говориш српски?

— Већ двадесет година живим у Анадолији, а доселио сам се тамо из Босне.

— Кад рат буде свршен, моћи ћеш опет отићи у Малу Азију.

— Господине, сачувао ме Алах! Да ми да султан цијелу Азију, не бих се више вратио.

И мухамеданац је постао сит турског господства.

Опростили смо се са лекаром и упутили се дугачким ходником према излазу из касарне.

Пред једном собом загледали смо носила, на којима су мирно лежала два мртва Анадолица; задавио их је „тетанус“. Било нам је лакше, јер баш ова двојица страшно су патила још мало прије.

Телеграфски извјештаји

Мир закључен

Букурешт, 25. јуна

Мир је закључен. Ксанти и Струмица остају Бугарској, а Кавала, Радовиште, Штић и Кочане савезницима. (Б. К. Биро.)

Апел Бугарске

Софија, 26. јуна

Влада је упутила ноту представницима велесила, којом тражи њихову помоћ да се Турска принуди на поштовање лондонског уговора и спрјечава најезде Турске у јужну Бугарску. (Б. К. Биро.)

КЊИЖЕВНИ ОГЛАС

Српско-бугарски рат 1913.

У нашем издању изашла је из штампе у 10.000 примјерака народна pjesма:

Српско-бугарски рат 1913., од народног гуслара у Црној Гори.

У овој pjesми од једног штампаног табака издила се читава душа и осјећаји српског народа и у живим — пластичним сликама, на јединствен начин, својствен само нашим народним pjesмама, описани су сви моменти српске побједне и бугарске недјела, у овом братоубилачком рату, у којем су се Срби морали борити за очување своје самосталности и опстанка.

Како поред наведеног ова pjesма, као прва која је поникла о овом рату, има и свој историјски значај, то ниједна српска књига, школа и читаоница не би требала пропустити а да је не прибави. Да би пак и најсиромашнијој нашој читалачкој публици исту учинили приступачном, ми смо јој одредили најнижу могућу цијену од само 20 пара по комаду. Књижарама дајемо највећи попуст.

Апелујемо на родољубље наше српско-хрватске интелигенције, школе, установе и корпорације, да ову неоспорно успјелу, лијепу патриотску pjesму набаве, препоруче и растуре и у најшире народне слојеве.

Истодобно најљудније молимо све наше политичке и књижевне листове да овај наш апел и оглас изволе у cjелости по неколико пута публиковати у свом листу, чиме ће се и као Срби и као људи одужити сјенима онијех палијех витезова, које је наш народни гуслар знао тако дивно овјеквјечити. Ово и јест у главном наша жеља и намјера, да ова народна pjesма постане прва народна епонеја.

Цетиње, о Илинудне 1913.

Издавачка књижара
А. РАЈНВАЛДА НА ЦЕТИЊУ.

ОГЛАСИ

СКЛАДИШТЕ ДРВА ЗА ГРАЂУ

на велико — на мало

НАРЦИСО ДЕТОНИ, ЗЕЛЕНИКА (Босна Бугарска) ГЕНЕРАЛНО ЗАСТУПСТВО ЗА ЦРНУ ГОРУ НАЈБОЉЕГ И НАЈЕФТИНИЈЕГ МАТЕРИЈАЛА ЗА ПOKPИВАЊЕ КРОВОВА — „ZENITH“

Цијеник тачни, прорачун бадава.
п. п. бр. 16, 625

Најфинијег Малиновог сока (Framboise)

у разним флашама, добила је и продаје литар 4 перпера; а веће наруџбине за унутрашњост шаље о свом трошку

Цетиње, 19. јула 1913.

П. п. бр. 21, 35 Трговина П. М. Калужеровића